

Vergeet dat onze tijd zoveel complexer is — Een boek over de nood aan een sociaal contract na COVID-19

GUIDO DERAECK

Rik Coolsaet, *Vergeet dat onze tijd zoveel complexer is dan alles wat ooit voorafging*, Tielt, Kritak, 2021, 239p

Dat we in complexe tijden leven is Rik Coolsaet uiteraard ook niet ontgaan. Het verdomde virus haalt nog steeds dagelijks het leven van miljoenen mensen overhoop. Aanslagen blijven onschuldige slachtoffers maken, complottheorieën tieren welig. Racisme en extreem-rechts zijn in opmars. En volgens Coolsaet en anderen brengt de klimaatcrisis het einde van de wereld akelig dichtbij. Niettemin zegt Coolsaet in zijn onlangs uitgegeven boek *Vergeet dat onze tijd zoveel complexer is dan alles wat ooit voorafging* dat deze tijd niet perse uniek is en dat de wereld niet op hol geslagen is.

De auteur maakt na tien jaar (met zijn vorig boek *Geschiedenis van de wereld van morgen*) opnieuw de balans op, op zoek naar de polsslag van de huidige samenleving, met klemtoon op mondialisering. Diverse crisissen van wereldformaat volgden elkaar op.

De economische crisis van 2008 werd nooit ongedaan gemaakt en de vluchtelingen- en asielcrisis was na 2015 wel even gaan liggen, maar de hele wereld werd inderdaad in 2020 getroffen door een totaal nieuwe, fundamentele crisis, veroorzaakt door het coronavirus. En met die crisissen

— vooral de milieu- en klimaatcrisis — kwamen protestgolven, de ene na de andere. Globalisering en migratie gingen intussen hand in hand, waarbij het antimigrantendiscours niet enkel bij extreem-rechts groeide, maar ook de andere politieke partijen verleide tot haat en racisme. Coolsaet stelt daarbij ook dat migratie alvast een geschiedenis zonder einde is, maar ook dat nergens in de EU zo weinig immigranten aan het werk zijn als in België.

Naast hardnekkige armoede die maar niet teruggedrongen raakt, blijft in 'de Belgische middenklassensamenleving de integratie van nieuwkomers en hun nazaten een torenhoog probleem'. Daarbij maakte corona de ongelijkheid van de Belgische samenleving alleen maar veel zichtbaarder. 'De kaart van de sociale kwetsbaarheid overlapt ook met de kaart van de covid-besmettingen' (p.137).

Ondertussen wenkt bij velen het nationalisme als een identitaire reddingsboei en biedt het zo beschutting tegen een bedreigende wereld. 'Zondebokken aanduiden vormt dan ook de vertrouwde uitlaatklep in tijden van grote

onzekerheid: in een veilig wij beschutting vinden tegen een zij waarin alle gevaren worden geprojecteerd die de samenleving beloeren'. Met complottheorieën als remedie er bovenop, terwijl radicaal-rechts zichzelf hierbij duidelijk heeft uitgeroepen tot spreekbuis van 'het' volk. Met een afkeer voor de elite, kosmopolieten die ze bestempelen als 'wereldburgers zonder wortels' die moeten bekampt worden. Migranten zijn dan vanzelfsprekend de zondebok: zij vertegenwoordigen alles wat 'wij' niet zijn, op basis van een radicaal-rechtse obsessie met nieuwkomers. Meteen gaat het om een hevige strijdbare veldtocht die de achterlijkheid en het gevaar van de islam benadrukt en zijn onverenigbaarheid met westerse waarden.

Klimaatcrisis en (on)gelijkheid

Coolsaet wijst er in zijn boek op dat, parallel ermee, na 2016 een andere belangrijke dynamiek ontstaan was, met als boegbeeld de toen vijftienjarige Zweedse klimaatactiviste Greta Thunberg. En in 2018 startte zij, postvattend voor het Zweedse parlement, de aanbeveling van 'schoolstakingen voor het klimaat'. Haar boodschap klonk eenvoudig, maar duidelijk: 'de klimaatcrisis' is een feit. Binnen de kortste keren vond haar voorbeeld wereldwijd navolging. Een half jaar later brachten de wekelijkse, vrijdagse mondiale schoolstakingen in 125 landen op alle continenten meer dan een miljoen meestal jeugdige mensen op de been.

Zelf werd ze uitgenodigd door zowat alle groten der aarde en nam ze het woord voor de VN en de EU en stelde onomwonden dat onze samenleving een kantelpunt bereikt heeft. En met de Amerikaanse klimaatactivisten werd het zelfs: 'Black Lives Matter, Klimaatrevolte — één strijd' (p. 163). Maar los daarvan voordien reeds: '*Fin du monde, fin du mois: même combat!*', slogan die in Lyon in 2018 bij een klimaatmars werd meege dragen.

In opinieblad zijden wereldwijd steeg de klimaatcrisis op de rangorde van prioriteiten, en de 'EU nam de kans te baat om een Europese Green Deal voor te stellen'(p.162). De EU nam in zekere zin het voortouw om tegen 2050 het eerste klimaatneutrale continent te worden, waarbij Coolsaet verwijst naar een revolutie inzake energie,

mobiteit, bedrijfsleven en gedrag. Maar Greta Thunberg wees al op de vele achterpoortjes.

Extinction Rebellion gold volgens de auteur zelfs als voorbeeld van noodzakelijk en verantwoord 'klimaatengagement'.

Maar dan kwam anno 2020 de COVID-19-pandemie en werden de klimaatbetogingen noodgedwongen opgeschort. Niettemin: 'De klimaatcrisis is voor de 21ste eeuw wat de kernoorlog was voor de tweede helft van de vorige eeuw: de ultieme bedreiging', dixit Coolsaet (p.207).

Het verhaal kabbelt volgens de auteur niet zomaar verder, hij wijst ook op andere feiten: 'de klimaatrevolte laaft zich aan een tweede bron: de toegenomen gevoeligheid voor ongelijkheid' (p.163). Want boegbeelden van de huidige klimaatrevolte omschrijven hun streefdoel vaak als 'klimaatrechtvaardigheid'. Hij wijst tevens op een ander gevaar dat met de jaren dreigender werd: al sinds de jaren negentig sloeg de 'obsessie met identiteit' toe. Een 'wij tegen zij-opdeling van de wereld is een plaatsvervangende identiteit, gebaseerd op angst voor de ander en vrees voor het onbekende' (p.184), waarbij hij de Frans-Libanese auteur Amin Maalouf in Moorddadige identiteiten aanhaalt.

Dit betekende meteen een 'draagvlak voor rancune', want in zo'n klimaat gedijen handelaren in angst en kregen, zeker na 2010, radicaal-populistische leiders — tot en met gewelddadige rechts-extremisten — de wind in de zeilen en vergiftigden zij ook het klimaat en het discours van de centumpartijen. Termen als 'omvolking' en 'stop moslimmigratie' werden aanzet tot (wapen)geweld en (pogingen tot) aanslagen in binnen- en buitenland.

Solidariteit als basis voor een sociaal contract: een gedeelde horizon

'Het ieder voor zich heeft onmiskenbaar een draagvlak in de middenklassensamenleving', besluit Coolsaet op p.197, maar die 'herbergt ook een alternatief draagvlak.'

Inderdaad, volgens diverse studies bestaat er volgens hem wel degelijk een bereidheid tot solidariteit en een reële behoefte aan een

samenleving met een grote gemeenschapszin. 'Ook op Europees vlak is solidariteit veel populairder dan het politieke en publieke debat doet vermoeden', bleek uit onderzoek van de Universiteit van Amsterdam bij 20.000 Europeanen in dertien lidstaten, anno 2018.

Coolsaet merkt hierbij twee zaken op. Eén: ondanks de verkillening en verharding van het maatschappelijk debat bestaat er wel degelijk een bereidheid tot solidariteit. Twee: die is niet ingegeven door edelmoedigheid of 'Gutmensch-erigheid', maar eigenlijk gebaseerd op eigenbelang, ('wat anderen overkomt, kan ons ook overkomen') namelijk door samen te werken, verzekeren we meteen ook de eigen toekomst. Hij wijst er ook op dat uit die peilingen blijkt dat die solidariteit telkens verbonden is met eigen verantwoordelijkheid.

Een sociaal contract biedt volgens hem een noodzakelijk alternatief voor een politiek die te veel gestoeld is op rancune en 'ieder voor zich'. Zo'n contract moet dan ook de ware inzet zijn van het beleid in de komende decennia. Dit moet kunnen in onzekere en complexe tijden, want een virus – met zijn verschillende varianten – haalt intussen wereldwijd het leven van miljoenen mensen overhoop. En de klimaatcrisis brengt het einde van de wereld letterlijk en akelig dichtbij. Dus, stelt de auteur, moet er nu gehandeld worden.

Cultuur, taal, normen en waarden zijn belangrijk, maar uiteindelijk is het de gelijkheid die een groep mensen tot een samenleving maakt, waar welzijn van mensen primeert op welvaart. 'Gelijkwaardig en evenwaardig, met dezelfde rechten, met dezelfde kansen en dezelfde bescherming als het fout gaat, zodat mensen samen een toekomst kunnen delen.'

Een goede samenleving is er een die iedereen 'de mogelijkheid geeft zijn leven te verbeteren' (p.203). En dat is, stelt hij, de essentie van een nieuw sociaal contract dat de middenklassensamenleving nodig heeft om, zeker na corona, schokbestendig te zijn in onzekere tijden. De overheid mag een mogelijk sociaal contract niet eenzijdig opzeggen door louter te morrelen aan de regels. Zeker wat milieuwetgeving betreft, denk

maar het PFOS-schandaal en de teloorgang van de biodiversiteit.

Volgens Coolsaet is een sociaal contract een gemeenschapscontract en moet het op de eerste plaats (luik één) de middenklasse helpen om met haar onzekerheid en ongerustheid om te gaan.

Een tweede luik van een eigentijds sociaal contract is al wat controversiëler: wie het moeilijk heeft, heeft recht op extra ondersteuning: 'wie op de rafelrand leeft, heeft meer en andere ondersteuning nodig dan wie in het midden ervan zit' (p.204). Wie in armoede leeft moet letterlijk uit die uitzichtloosheid getrokken worden.

Een derde luik is even noodzakelijk. Het gaat er dan om de pijnpunten aan te pakken en de karikaturen te ontzenuwen van onze superdiverse samenleving. Overal ter wereld scoort de aankomst van nieuwkomers hoog en een doeltreffend migratiebeleid heeft rust nodig, terwijl een opgefokt – doorgaans extreem-rechts, populistisch, subtiel of rechtstreeks racistisch en identitair – klimaat elke nuance doodt en rancune in de kaart speelt.

Als vierde luik is een noodzakelijk antwoord vereist op de toegenomen gevoeligheid voor alle vormen van ongelijkheid: sociaal-economisch zwakkeren moeten hun zelfrespect terugvinden: het gevoel geven 'erbij te horen'.

En als vijfde (en, stelt Coolsaet, belangrijkste en laatste) luik: '*fin du monde, fin du mois, même combat*', want de klimaatcrisis vormt de grootste bedreiging voor de overleving van de mensheid. Een sociaal rechtvaardig klimaatbeleid, waarbij de lasten rechtvaardig verdeeld zijn, is ook welbegrepen eigenbelang.

Hoe dan ook, een sociaal contract is een gedeelde taak voor overheid en burgers en voor burgers onderling. En precies hier wringt ook het schoentje: de overheid heeft eenzijdig zo'n mogelijk contract opgezegd. Nieuwe regels zijn daarom alleszins noodzakelijk, zeker op het vlak van milieuwetgeving, publieke inspraak en debatacultuur. Dit vergt duidelijk een trendbreuk zoals via kringloopeconomie in plaats van vooruitgangsvisie.

'Kunnen participeren in het maatschappelijk leven is de sleutel tot inburgering. (...) Participatie heeft een aanzienlijk effect op het sociale en politieke gedrag van alle betrokkenen' (p.213). Niet enkel van nieuwkomers en vluchtelingen, maar van elke burger. Daarom is engagement bij dit sociaal contract van levensbelang, met aandacht voor de individuele inbreng in groepsverband. De auteur verwijst met een voorbeeld naar nieuwsoortig engagement als dat van Extinction Rebellion, maar ook naar wijkengagements: hoe kleine omgevingen samen initiatieven nemen.

Kortom, een sociaal contract als alternatief voor een politiek gebouwd op rancune en 'ieder voor zich' wordt 'de ware inzet van de politiek in de komende decennia. (...) De kracht van zo'n sociaal contract spreekt uit zijn vermogen om tegenstellingen te overbruggen' (p.214). Een andere auteur, de Frans-Joodse honderdjarige Edgar Morin, schreef onlangs in zijn boek *Leçons d'un siècle de vie* dat hiervoor ook een vernieuwd humanisme nodig is, met verwijzing naar Montaigne: 'ieder mens is mijn medeburger'.

Crisissen in stroomversnelling

Al bij al geeft het recente boek van Rik Coolsaet een bij wijlen duidelijk overzicht van de complexiteit van onze samenleving als overzicht van een 'geschiedenis van de wereld van gisteren voor de wereld van morgen'. Toch stelt hij dat onze tijd niet uniek is, want ook in vroegere periodes raakte ze al in stroomversnellingen die de vertrouwde omgeving weg spoelden. De huidige stroomversnelling leverde, mede dankzij de acties van Greta Thunberg en de wereldwijde aandacht en bekommernis om milieu en klimaat(verandering) een daadwerkelijk 'kantelpunt' op.

Een tweede kantelpunt kwam er door corona en de noodzaak om wereldwijd alle hensen aan dek te brengen, met een andere economische ordening, waarbij een trendbreuk noodzakelijk is met klemtoon op kringloopeconomie en inspraak van de basis. Nieuwe regels zijn nodig, met name voor milieuwetgeving via publiek debat. Niet langer 'sneller, meer en goedkoper' waarbij eco-systemen onderuit gehaald worden en mensen uitgebuit worden.

Alleen al daarom lijkt dit overzichtswerk relevant, hoewel misschien iets minder baanbrekend, buiten het feit dat Coolsaet, tot slot, op basis van zijn onderzoek duidelijke indicaties geeft voor het opnemen van een 'sociaal contract'. Want 'ieder mens is mijn medeburger': er kan maar welvaart zijn als 'welzijn' het uitgangspunt is. Inderdaad, via sociale contracten moet alleszins de economie gereguleerd worden door er harde grenzen aan te stellen, weg van de vrijemarkteconomie.